

Alojzija Zupan Sosič
 Filozofska fakulteta, Ljubljana
 DOI: 10.4312/SSJLK.55.63-70

Prekmurje v sodobnem slovenskem romanu

Prekmurje je kot tema in dogajalni prostor prisotno v več sodobnih slovenskih romanih. V prispevku sem analizirala štiri romane Miška Kranjca in Ferija Lainščka: *Povest o dobrih ljudeh* in *Mladost v močvirju* ter *Ki jo je megla prinesla* in *Ločil bom peno od valov*. Prvega pisatelja sem izbrala zato, ker je Prekmurje zasidral v številne romane, drugega pa, ker je to pokrajino v najnovejšem slovenskem romanu največkrat tematiziral. Kranjec je v prvem romanu Prekmurje poimenoval *svet ob Muri* in ga prilagodil pravljčni perspektivi, fantastičnosti in idealizirani lirizaciji, v drugem pa *močvirje*, upodobljeno z realističnimi podobami revnega, krutega in neperspektivnega področja. Tej radikalni dvojnosti se približujeta tudi Lainščkova romana: prvi roman se dogaja v močvirju, v katerem vlada boj med dobrim in zlim, drugi pa v svetu ob Muri, ki kljub realističnim podobam predvojne Murske Sobote poudari magično usodnost reke in pokrajine ter »Kranjčevo triado« dobrota-ljubezen-lepota.

Prekmurje, sodobni slovenski roman, Miško Kranjec, Feri Lainšček, svet ob Muri, močvirje

As a theme and a setting, Prekmurje is present in a number of contemporary Slovene novels. This contribution analyses four novels by Miško Kranjec and Feri Lainšček: *Povest o dobrih ljudeh* (A Tale of Good People) and *Mladost v močvirju* (Youth in the Swamp); and *Ki jo je megla prinesla* (The Woman Carried in by the Fog) and *Ločil bom peno od valov* (I Will Divide the Foam from the Waves). I chose the first author because Prekmurje is firmly present in many of his novels and the second because he is the contemporary novelist who has most often thematised this landscape. In his first novel Kranjec referred to Prekmurje as *the world by the Mura* and adapted it to a fairy-tale perspective, the fantastic and idealised lyricism; in his second as a *swamp*, presented through realistic images as a poor and cruel area without future. This radical duality is also approached by the two Lainšček novels: the first is set in a swamp where a battle between good and evil is taking place, the second in the world by the Mura, which in spite of realistic images of pre-war Murska Sobota emphasises the magical fatefulness of the river and landscape, as well as Kranjec's triad of goodness-love-beauty.

Prekmurje, contemporary Slovene novel, Miško Kranjec, Feri Lainšček, the world by the Mura, swamp

Če je na začetku svojega ustvarjanja Miško Kranjec ugotavljal, da Prekmurja v slovenski književnosti še ni, sodobni slovenski roman potrjuje nasprotno; Prekmurje je zdaj prisotno, največkrat kar v romanih prekmurskih pisateljic in pisateljev. V svojem prispevku¹ sem raziskala Prekmurje kot temo in dogajalni prostor sodobnega² slovenskega romana in ker vseh romanov zaradi omejenega obsega članka ne morem predstaviti, sem se poglobljeno posvetila štirim romanom, in sicer *Povest o dobrih ljudeh* in *Mladost v močvirju* Miška Kranjca ter *Ki jo je megla prinesla* in *Ločil bom peno od valov* Ferija Lainščka. Prvega pisatelja sem izbrala zato, ker je Prekmurje zasidral v številne romane, drugega pa, ker je to pokrajino v najnovejšem slovenskem romanu največkrat tema-

1 Študija je nastala v sklopu raziskovalnega programa št. P6-0265, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

2 Naslov prispevka je *Prekmurje v sodobnem slovenskem romanu*, a bom svojo poglobljeno analizo začela z romanom Miška Kranjca *Povest o dobrih ljudeh* (1940), ki še ne spada v kontekst sodobnega slovenskega romana, saj ta pojav obsega povojne romane, natančneje od petdesetih let 20. stoletja dalje. Ta roman sem izbrala kot uvajalni prav zaradi njegove literarne pomembnosti in splošne prisotnosti v ne/zavednem marsikaterega Slovenca, predvsem Prekmurca.

tiziral. Pred analizo štirih romanov na kratko predstavljam še šest romanov ostalih pomembnih pisateljev Prekmurja: *Vse moje Amerike* (2017) Štefana Kardoša, *Biljard v Dobrayu* (2007) Dušana Šarotarja, *Republika jutranje rose* (2001) Vladimirja Štefaneca, *Tombola ali življenje!* (2017) Suzane Tratnik, *Nebo nad Ženavljami* (1992) Milana Vincetiča in *Volčje noči* (1996) Vlada Žabota.

Prvi roman se ukvarja s temo, ki je tesno povezana s Prekmurjem v prejšnjem stoletju: izseljenstvom, saj sledi prekmurkim iskalcem boljšega življenja od prve svetovne vojne do konca druge svetovne vojne in nekaj let pozneje. Njihovo življenje v pripovedi *Vse moje Amerike*, prepletu družinskega, zgodovinskega in avtobiografskega romana, v dvolinjski zgodbi dokumentirajo tudi fotografije. V vojni čas je postavljen tudi roman *Biljard v Dobrayu*, zgoščen na eno noč in eno prizorišče: znani soboški hotel Dobray, križišče usod vseh glavnih likov te pripovedi. Šarotarjev poklon prekmurškemu mestu Murska Sobota vključuje pomembne zgodovinske dogodke, npr. prihod Rdeče armade, vračanje taboriščnikov. Tudi roman *Republika jutranje rose* bi lahko žanrsko označili kot zgodovinski roman, saj je postavljen v čas priključitve Prekmurja k Jugoslaviji (torej od leta 1919 dalje), medtem ko nenavadne in skrivnostne dogodke, ki se vrstijo po avtomobilski nesreči s smrtnim izidom, najlažje povežemo s kriminalnim romanom. Pomemben zgodovinski, a ne vojni dogodek, je osrednje gibalno romana *Nebo nad Ženavljami*. Ta zanimiv dogodek, zasilni pristonek balona z dvema belgijskima članoma posadke v Ženavljah na Goričkem leta 1934, je razgibal zaspano življenje prekmurskega prebivalstva. Zadnja romana, *Tombola ali življenje!* in *Volčje noči*, se ne ukvarjata z zgodovinskimi pretresi, pač pa se usmerita v notranjost lika; prvi v identitetne zadrege odraščajoče najstnice, drugi pa v blodnje, privide in uvide cerkovnika Rafaela. V obeh romanih ni eksplicitno poimenovano prizorišče dogajanja, a si po opisih zlahka predstavljamo, da gre v prvem romanu za prekmursko podeželje, v drugem pa za fantastično mejno pokrajino med Goričkim in Prlekijo.

Prekmurje obsega v omenjenih romanih različne vloge in pomene, med katerimi so nekatere podobne pripovedim **Miška Kranjca** (1908–1983), pisatelja, ki je najpomembneje vplival na tematizacijo Prekmurja. Sam je kot Prekmurec, rojen v Veliki Polani, že zgodaj ugotavljal, da se mora Prekmurje pridružiti ostalim pokrajinam, ki v slovenski književnosti že dolgo obstajajo. Tako je uvedel in tudi zasidral Prekmurje kot dogajalni prostor in temo v svojo kratko in daljšo pripoved že od začetka svojega ustvarjanja, torej od prve povesti *Težaki* (1932) naprej. Čeprav se je kasneje posvečal tudi drugim prizoriščem (npr. Ljubljani, Gorenjski), je vendarle Prekmurje v njegovi bogati literarni zapuščini nedvomni »zmagovalec«. Med njimi ima posebno mesto vrhunec njegovega predvojnega ustvarjanja, roman **Povest o dobrih ljudeh** (1940). Z njim je Kranjec nadaljeval lastno tradicijo predvojnih romanov, v katerih je središče družina, glavni lik pa je vpet v lirizirane opise vasi, mesta ali pokrajine (Zadravec 1999: 279), po drugi strani pa tudi odstopil od svoje poetike socialnega realizma. Čeprav prikaže prekmurskega človeka v značilnem odnosu do zemlje, njun odnos bolj zaznamuje oda kot kritika.

Privrženost idealizirani, ne pa kritični dikciji, je pripovedovalec označil z besedo pravljica, ko je že v prvem stavku opredelil svojo pripoved kot pravljico o malih, a dobrih ljudeh. Svoje spremembe poetike se je pisatelj jasno zavedal, saj je omenil Ferdu Kozaku (Zadravec 1972: 493), da bo napisal dve knjigi za literarne gurmane, »pri katerih se bo navadno občinstvo najbrž dolgočasilo, ker ne bo dogodkov v njej in jo bodo lahko razumeli in cenili samo tisti, ki so se že preobjedli velikih dogodkov.« Ena izmed motivacij za spremembo socialnega realizma v lirizirano pravljичnost

je omenjena že v samem romanu, na več mestih pa jo je omenila tudi literarna zgodovina. To je vojna³ in zaradi nje želja ustvariti roman kot literarni otok ali zatočišče pred vojnimi grozotami. Literarni otok je tudi romaneskni prostor: čudoviti kraj ob Muri. Prekmurje namreč ni poimenovano, a je večkrat v liriziranih opisih omenjena Mura, njeni rokavi in tipični močvirni svet, naseljen z različnimi fantastičnimi ali pravljimi atributi. To so: neznani klici sredi najlepše poletne pokrajine, pritajen šepet, polglasen pogovor ali jok, čudne postave ob ognju, sprememba umrlih otrok v lokvanje, tavanje zablodelih duš, švigajoči plamen ... Časovno je pripoved razprta v nedoločljivost z različnimi izrazi, npr. pred davnim, morda pred nedavnim časom, tisti lepi časi, nad Koštrčevo hišo je ostalo isto sinje nebo še potem, ko sta Koštrčeva že umrla ... Poleg omenjenih atributov je eden izmed pravljinih postopkov še idealizacija, saj temelji pripoved na treh klasičnih vrednotah.

Triada vrednot dobrota-ljubezen-lepota⁴ uravnava celotno dogajanje, ovito v tančice pravljine transformacije. Tako se vsi glavni liki preoblikujejo; slepa Katica se spremeni v pesem oziroma pojoči zrak, Peter Koštrca v mit, njegova dedek in babica, stara Koštrčeva, pa v pravljico. Seveda je Kranjec že v svojih prejšnjih delih naslikal malega človeka kot dobrega, a nikoli prej v tako presežnih in liriziranih oblikah. Stopnjevanje vseh treh vrednot, tj. dobrote, ljubezni in lepote, je v tem romanu uspešno izpeljal z lirizacijo, osrednjo pripovedno digresijo. Z njo se lirizirana pripoved od tradicionalne razlikuje po več lastnostih (Zupan Sosič 2017: 66–68), ki so pravzaprav lastnosti lirike: je bolj zgoščena, hiperbolična, figurativna, metaforična, ritmična, semantično večplastna, asociativno nasičena, konotativna, enigmatična, sugestivna in razpršena. Najlažje prepoznavna lastnost lirizacije v tem romanu je prav zvočnost, saj bralca že po branju prvih strani prevzame ritmičnost povedi, konkretno tudi paralelizem členov. Če je lirizacija praviloma dodatno zvočno-ritmično organiziranje jezika in semantično zapletanje z razvito metaforiko, je v *Povesti o dobrih ljudeh* zvočnost vtkana tudi v samo zgodbeno ravnino.

Vodilni motiv romana je namreč peta pesem, ki vnaša posebno razpoloženje, medtem ko njena zvočnost opozarja na pomembnost zvoka. Da bi lažje razumeli, zakaj je zvok v tem romanu tako pomemben, bom na kratko predstavila začetek romana. Glavni dogajalni prostor je preprosta koča ostarelih zakoncev Koštrca, kamor se čez zimo že sedem let zateka družina Koren, Marta in Ivan ter Martina slepa hči Katica. Marta in Ivan sta namreč siromašna sezonska delavca, ki čez zimo ne dobita dela, zato največ prihranita, če jo prezimita v poceni sobi Koštrčevih. Stara koča je postavljena med murske rokave, na otok, obkrožen z jarki vode. Čeprav je jarek na videz miren, ko izhaja iz Mure in se vanjo vrača, je vendar nevaren, saj ima samo en prehod – zgrešiti ta prehod pomeni utopiti se v močvirju. Koštrčeva hiša mora biti nekaj posebnega, saj je nekoč, v davnih časih, že preživela povodenj, ko je Mura odnesla sedem hiš, prizanesla pa samo Koštrčevemu rodu. Tako živita Ana in Jožef na svojem otoku osamljeno in tiho življenje. Otok, simbol izoliranosti in osamljenosti, je hkrati tudi simbol tišine, saj v njuno domovanje še niso vdrli glasovi sveta, tistega

3 Kranjec (1975: 9) v romanu takole pojasni svojo odločitev za pravljino perspektivo: »Zdaj je na svetu velika vojna in pravljice bodo umrle, kolikor niso že prej, kakor bodo umrli vsi dobri ljudje, kolikor jih je še ostalo od prej in kolikor se je novih rodilo; zakaj vsi ti dobri ljudje morajo zapustiti svoje revne domove ter svoje družine in iti daleč v svet. Hiše bodo zapuščene, okna zaprta, in ptice ne bodo vedele, komu naj pojo, rože pa, komu naj cveto.«

4 Pogledi na svet so v tem romanu ukoreninjeni v vrednote antične in krščanske vrednostne metafizike, le da je drugi člen (resnično) klasične triade dobro-resnično-lepo v tej pripovedi zamenjan z ljubeznijo.

grdega in slabega. Mir in tišina sta se jima po eni strani priljubila, po drugi pa priostrila njun sluh za glasove. Tako vsako jesen komaj čakata, da pridejo Korenovi in z njimi zvoki življenja, vsako pomlad pa radostno prisluhneta zvokom narave; a najbolj od vseh uživata ob poslušanju Katičinega petja.

Pesem slepe Katicice je presežek zvočnosti celotne Korenove družine, zaradi ponavljanja na pomembnih točkah pripovedi pa tudi osrednji simbol romana. Koštrčeva si zaželita družbe ljudi zaradi zvokov njihovega pogovora, zato sta zadovoljna že, ko poslušata oddaljene glasove za steno najemniške sobe, omamljena od sreče pa takrat, ko Katica zapoje. Njeno petje je sugestivno, sinestetično zlito z vizualno lepoto pokrajine, in s svojo zvočnostjo presega zgolj glasbeno konotacijo. Kranjčeva privrženost glasbi, motivirana z avtorjevo glasbeno nadarjenostjo in literarnim vzorništvom (npr. lirizirana pripoved Ivana Cankarja), je na podoben način izražena v romanu *Strici so mi povedali* (1976), vendar je v pravljicnem romanu privzela še več simbolnih konotacij. Katičina pesem ni samo čustveni izliv slepe deklince, ki vrednoti svet rahlo drugače kot zdravi in odrasli, pač pa tudi estetska vrednota, ki presega banalnost in krivičnost vsakdanjosti. Ne prinaša samo sedativne moči, ko ljudje ob njeni pesmi pozabijo na vse gorje tega sveta, ampak tudi nekaj neoprijemljivo estetskega, pravzaprav že metafizičnega. Njena pesem, največkrat polepotena ljudska pesem, ima popolnoma človeški obraz, saj se izvije iz prsi malega dobrega človeka in poje o njegovih tegobah in radostih, a potem, ko pluje nad močvirnimi ravnici in presega objektivne okvire lastne pesemskosti, pridobiva nadčloveške oziroma nadrealne konotacije. Ni čudno, da se je Katica potem, ko je skrivnostno izginila v močvirju, prelila v pesem, njena pesem pa je že pred tem izginotjem pomenila lepoto, izenačeno z ljubeznijo.

Prav pesem je tisti vodilni motiv, ki poveže tri osrednje vrednote v prelivajočo se trojnost dobrota-ljubezen-lepota. Kranjec se je dobro zavedal, da bi pravljica o dobroti, lepoti in ljubezni zvenela preveč neoprijemljivo, zato je bralcem ponudil te abstraktne pojme v bolj konkretni obliki, ki jo razume tudi povsem preprost človek: v motivu pete pesmi, mediju in načinu predstavitve te triade, ki je hkrati tudi etični imperativ. Ker Katičina pesem nikoli ne zamre, vlada nad močvirskim otokom poseben moralni red, ki usmerja tudi sovraštvo, nepoštenost in krivičnost. Marti, ki ob zakonolomni ljubezni spozna zadušljivost Koštrčevega otoka in zato zasovraži svojega moža Ivana, je dovoljeno uiti v svet, razbojniku Petru Koštrcu zbežati pred žandarji, saj mu vaščani opravičijo tatvine in ostale zločine, ker krade bogatim in daje revnim. Pripovedovalec opraviči greh tudi pobožni Ani, ki opreza skozi ključavnico, da bi opazovala mlada Korena pri ljubljenju, saj si želi mladosti in erotične ljubezni, ki ju starost ne more več nuditi. Katera so torej merila, ki določajo etično čistost v tem romanu in v imenu katerih se ostali madeži kar sami operejo? To so spet ista merila, ista triada, ki poganja naprej celotno dogajanje: Marti je nezvestoba opravičena, saj je njen smeh tako lep (lepota), v svojem življenju pa si najbolj od vsega želi izpolniti se v ljubezni (ljubezen). Tudi razbojnik Peter Koštrca ima razloge za opravičilo lastnih zločinov: dobrota, na koncu pa tudi spoj lepote in ljubezni, ko se odloči, da se bo vrnil po Katico. Prav tako je očiščena tudi Ana: njena bistvena določnica je ljubezen, saj sta z Jožefom postala simbol za (zvesto) ljubezen, ki si jo še v starih letih izražata in se prav zaradi te ljubezni tudi prelijeta v pravljico.

Znatno drugačen je družinski, razvojni in avtobiografski roman *Mladost v močvirju* (1962), ustvarjalni presežek Kranjčevega povojnega obdobja. Še vedno je v ospredju družina in njena navezanost na zemljo ter stalna izpostavljenost revščini, le da je tokrat upovedena realistično in

brez idealizirane lirizacije. Odločitev za trezno realistično govorico ni samo posledica umanjkanja pravljíčne perspektive, pač pa tudi izbire avtobiografskega romana, ki narekuje prvoosebnu pripovedovalcu slediti gradivu lastnega otroštva oziroma mladosti. Himnično-lirizirana govorica prejšnjega romana se spremeni v poročevalsko-satirično pripoved, ki beleži pomembne dogodke in stanja od pripovedovalčevega rojstva do vstopa v gimnazijo, kar je zgodovinsko vzporedno z življenjem v Avstro-Ogrski do priključitve Prekmurja Jugoslaviji, natančneje od leta 1908 do 1919. Pripovedovanje resničnosti je v tem romanu bistveno spremenilo podobo Prekmurja. V pravljíčnem romanu je bil to magični svet ob Muri, zdaj pa se eksplicitno imenuje močvirje, nekajkrat celo poimenovan kar z imenom Kranjčevega rojstnega kraja, tj. Velika Polana. Že samo poimenovanje – močvirje – ne prinaša več pozitivne simbolike, ki jo je prej nudil svet ob Muri, reki kot simbolu človeškega življenja in njegove minljivosti. Kranjec v predgovoru z naslovom *Spominska plošča mladosti in osmrtnica za močvirjem* zapiše, da močvirja ni več, prekmurski človek ga je namreč osušil oziroma spremenil v rodovitno zemljo, s tem pa sebi končno omogočil svetlo prihodnost.

Za lažjo interpretacijo večpomenskosti močvirja bom na kratko razložila začetek romana, tj. prvi razdelek, naslovljen z biblično aluzijo ... *in potem je bilo močvirje*, ki ji kot svetopisemska asociacija⁵ sledi naslov poglavja: *Igra v nebesih in na zemlji*, s podnaslovom *Na začetku je bil bog*. Že iz prvih povedi je jasno, da pripovedovalec vzpostavlja do svetopisemske Geneze parodičen odnos, oplemeniten s satiro in humorjem: Bog ni več vsemogočni stvarnik, temveč počlovečeni ustvarjalec, ki ga pri stvarjenju usmerjata domišljija in slavohlepe, medtem ko je njegov največji motiv za stvarjenje sveta in človeka dolgčas. Ko išče za človeka primeren prostor, se odloči za močvirje, ki mu zagotavlja, da bo revež večno ostal revež in s tem ohranil svoje moralne kvalitete. Enačenje revščine z etiko lahko beremo v romanu tudi ironično, prav tako božjo⁶ postavitev tega reveža na travnike med reki Muro in Ledavo. Vendar se pri tako premišljeni in drastični odločitvi za močvirje Bog ušteje, saj se tudi na tem »varnem prostoru« na Zemlji začne razvijati ljubezen, ki pa je po njegovem mnenju grda, ker vodi v greh. Odgovor Prekmurcev, ki kljub strahu iskreno priznajo Bogu pomembnost ljubezni, se zelo približuje perspektivi pravljíčnega romana in prav v tem sta si v svoji različnosti tudi podobna. Oba romana namreč gradita svojo življenjsko filozofijo iz trditve, da je na tem zamočvirjenem svetu prav zaradi ljubezni lepše živeti.

Kljub očitnim razlikam med obema romanoma pa ju poleg ljubezni kot življenjskega ali estetskega vodila druží še izbira glavnih likov, ki je pravzaprav ista v vseh Kranjčevih romanih. To je mali človek, tudi v tem romanu dobri mali človek, pri katerem povezava etike in revščine ni mišljena ironično (kot v zgornjem primeru stvaritve reveža). Izbira glavnih likov, malih in dobrih ljudi je torej v obeh romanih podobna, le da je revež v drugem romanu stisnjen v eksistencialni primež preživetja na povsem realističen način. Edini, ki izstopa iz karakterne povprečnosti ponižnih in ubogljivih, je starejši brat Lojz, ko že kot otrok razmišlja z lastno glavo o veri, Bogu, revščini in izhodu iz nje. Očitno je, da je mlajšemu bratu Mišku, prvoosebnu pripovedovalcu, velik zgled, obema pa je v otroštvu vzornik pošten razbojnik. Enačenje razbojnika s poštenjakom je v *Povesti o dobrih ljudeh* še pravljíčno, v *Mladosti*

5 Začetek romana se zgleduje po *Prvi Mojzesovi knjigi* (Genezi), katere prvo poglavje se imenuje Začetki sveta in človeštva, medtem ko je prvi naslov takle: Bog ustvari vesolje in človeštvo (Sveto pismo 1997: 52).

6 Kranjec (1977: 17) opiše življenjski prostor revežev takole: »Bolj pustega kraja ga ni na svetu. Tu bomo ustvarili močvirje, da bo vse le še bolj pusto, življenje še revnejše ko drugod in še težje.«

v *močvirju* pa že socialistično: ideji o razbojniku kot urejevalcu socialnih krivic se v drugem romanu pridruži agrarna reforma kot del revolucije, ki revežem deli zemljo. Povsem konkretnim (social/istič/nim) dilemam je pridružena tudi poetološka, saj se pripovedovalec v drugem romanu ukvarja z dvojnostjo realističnost-fikijskost, ko razmišlja o pomenu domišljije⁷ za lastni razvoj, čeprav se zaveda, da domišljija ni isto kot umetnost. V odlomkih o domišljiji in umetnosti ugotavlja, da ljudje preveč realistično doživljajo svet, njegova družina na primer nikoli ne riše vil, saj ne pozna koncepta »umišljenosti«: »Umišljenost – resničnost – kaj je silnejše v umetnosti?« (Kranjec 1977: 77)

Osnovna poetološka dilema, prevlada fikijskosti ali realističnosti, je v Kranjčevih romanih vplivala tudi na podobe Prekmurja. Če primerjamo oba romana, lahko ugotovimo, da prevladujejo v prvem pretežno fikijske podobe sveta ob Muri, prilagojene pravljичni perspektivi, tj. fantastičnosti, idealizaciji in lirizaciji, v drugem pa realistične podobe revnega, krutega in neperspektivnega močvirja. Svet ob Muri in močvirje sta tako dve poimenovanji, ki označujeta skrajno pozicijo Prekmurja; veliko pa je tudi vmesnih podob, ki se raztezajo od ene do druge meje, a niso tako odločilno vplivale na recepcijo slovenskega bralca. V bistvu sta obe poimenovanji splošni, le da je prva (svet ob Muri) znatno bolj nevtralna in z izpostavitvijo reke vsaj malo konkretizirana, medtem ko je druga predvsem negativna, saj močvirje s svojo nerodovitnostjo in nevarnostjo prinaša negativno semantiko. Ti mejni določilci sta delno vplivali tudi na podobe Prekmurja prekmurskih pisateljev, ki sem jih že omenila na začetku svojega prispevka, in tudi na romane **Ferija Lainščka** (1959). Ta je v romanu *Ki jo je megla prinesla* (1993) upodobil Prekmurje kot močvirje, ki ga sicer ne poimenuje s tem izrazom. Močvirje je torej magični prostor, v katerem vlada boj med dobrim in zlim, poimenovan pustota, goličava, megličaste ravnice.

Prevlada zla se v Lainščkovem romanu namerno izmakne pravljичni perspektivi in podredi fantastični, saj spada roman v pokrajinsko fantastiko,⁸ v kateri strašljivi učinki nadnaravnih sil sledijo grozljivemu romanu. Duhovnik Jon Urski je v močvirno vasico Mokuš poslan ravno zato, da bi premagal temne sile, a ga že na začetku prevara zapeljiv⁹ videz zla. Prekmurje je (tako kot v Tomšičevih pripovedih Istra) postalo simbolični prostor demonizma, Jonov boj proti njemu pa priložnost razreševanja zapletenih bivanjskih vprašanj o metafizičnem (Bogu), erotiki in usojenosti. Zglednost glavnega junaka – duhovnika – je tu moralno problematizirana in v popolnem nasprotju s Kranjčevo poetiko etičnega malega človeka, ki je v *Povesti o dobrih ljudeh* z lirizacijo že himnizirana. Triada

7 Kranjec (1977: 47) zapiše, da se mu je domišljija razvijala tudi zato, ker kot mlajši otrok še ni smel risati na šolsko tablico, si je pa zelo hitro predstavljal, kaj bi še dodal risbicam ostalih: »Moja domišljija nenehno spreminja, ne le ljudi, tudi stvari, kar naprej melje, ko mlinski kamni zrnje v moko. Nič jim ne uide, še eno samo zrno ne.« Prav tako velik pomen kot risanju, pisatelj je v resnici rad risal akvarele, njegova akvarelska tehnika pa je prisotna že v samem romanesknem slikanju pokrajine in ljudi, prisodi za razvijanje domišljije tudi *Bibliji*, edini knjigi, ki so jo redno prebirali, se o njej pogovarjali in si po svoje razlagali njene svetopisemske zgodbe. Za razvoj lastne domišljije se mu zdi pomembna zima, kjer se odvija družabno življenje: oče pripoveduje zgodbe in zapoje, starejši se pogovarjajo in rišejo na šolsko tablico.

8 Pokrajinska fantastika je poimenovanje za pripovedi (Zupan Sosič 2006: 85–89), v katerih se fantastika razvije iz dediščine arhaičnega razumevanja sveta, naravnih pojavov in posameznikove eksistence. Fantastičnost je posledica vzporednosti dveh konfliktnih svetov, verjetnega in nenavadnega/čudežnega, in hkrati sprožilka magičnih dogodkov ali stanj. Poleg Lainščkovih romanov spadata v koncept pokrajinske fantastike še romana *Volčje noči* Vlada Žabota in *Oštrigéca* Marjana Tomšiča.

9 Več o zapeljivem videzu zla in celotnem romanu v *Zavetje zgodbe in Robovi mreže, robovi jaza*, pa tudi v člankih, npr. Fantastika in sodobni slovenski roman ob koncu stoletja.

vrednot iz pravljичnega romana tu umanjka, napetost in negotovost glede etičnega razpleta pa povečuje nezanesljivi pripovedovalec, ki upravlja celoten roman z ugibanji in dramatično nevednostjo. Romana se razlikujeta tudi po vrednotenju ljubezni, saj ta v Lainščkovem romanu ne more premagati zla niti na institucionalni niti na osebni ravni, tj. ne kot Cerkev in ne kot (katoliška) vera glavnega lika. Če je glede fantastičnosti Prekmurja roman *Ki jo je meglja prinesla* nedvomno podoben *Povesti o dobrih ljudeh*, se glede na prekletstvo močvirja bolj približuje *Mladosti v močvirju*, čeprav je prav ta roman primer (socialnega) realizma, ne pa pravljīčnega ali fantastičnega žanra.

Realističnosti in tradicionalnemu linearnemu pripovednemu toku *Mladosti v močvirju* je najbolj podoben Lainščkov roman ***Ločil bom peno od valov*** (2003), čeprav se pri magičnosti reke Mure in vrednosti ljubezni približuje *Povesti o dobrih ljudeh*. Lainščkov roman namreč že s samim naslovom poudarja vlogo reke, ki v širšem smislu pomeni tudi pravo odločitev likov. Če bi omajala tezo o Elici kot glavni literarni osebi, bi lahko trdila, da je ta lik pravzaprav Mura, v besedilu dosledno zapisana z narečnim poimenovanjem Mūra. Z Muro se roman v predgovoru začne in v epilogu konča, ob njej se zgodijo vsi temeljni dogodki ali romaneskni premiki. Seveda je tudi res, da se prvo poglavje začne in zadnje poglavje konča z opisom Elice, a ker je tako usodno vezana na Muro, bi lahko dopolnila svojo prejšnjo tezo: glavni literarni osebi sta dve, Elica in Mūra. Ni naključje, da se Elica s svojim bodočim možem Ivanom docela zbliža šele ob Mūri, ko se ob njej ljubita, in da ponovno zaživi spet ob Mūri, ko se ljubi z Andijem, s katerim na koncu romana zbeži v novo življenje. Zakaj se je tudi drugo romantično srečanje moralo zgoditi ob prekmurski reki? Ko sčasoma Elica spoznava, da mož ni takšen, kakršnega pozna in si zaradi njegovih (etičnih) hib ne želi več živeti z njim, ima občutek, da ji je Ivan ukradel vse, tudi reko Mūro. Ob njej namreč opravlja nečedne posle, izkorišča svoje zlatokope, po reki celo priplava truplo njegove bivše žene, čeprav Elica ni vedela niti tega, da je že poročen.

Mura je v tem romanu os življenja: ni samo prostorska, temveč tudi simbolična določitev. Svet ob Muri je za veliko revežev sicer krivičen, a za Elico in Ivana radodaren, prav tako za vse soboške meščane, ki živijo dostojno in umirjeno življenje. Svet ob Muri ima, tako kot v *Povesti o dobrih ljudeh*, poseben čar, zaradi njega je na primer prišel iz Nitre v Prekmurje Ivanov ded in ker ga je ravnica prevzela, je ob Muri kar ostal. Mura daje delo in hrano, a tudi jemlje, ker je reka s svojimi pri-/toki simbol življenja in njegovega preusmerjanja glede na različne želje, občutke in namene. Poleg te običajne simbolike prinaša Mūra še obredno, saj tako kot vsaka voda pomeni izvor življenja, sredstvo očiščenja in sredstvo obnavljanja. V obrednem smislu je pomembna besedna zveza »vstopiti v reko« (Chevalier, Gheerbrant 1987: 562), saj pomeni za dušo vstop v telo, ker lahko »suho dušo« posrka ogenj, vlažna duša pa je shranjena v telesu. Ker telo po tem obrednem prepričanju obstaja samo začasno in odteka tako kot voda, ima vsaka duša svoje telo, ta minljivi del svojega obstoja oziroma svoje reke. In prav to je tudi razlog, da sta se morali obe prvi romantični srečanja zgoditi ob Mūri, ker sta na ta način podelili duši telo, poglobili svojo duševno ljubezen še s telesno, kar je običajna poteza harmonične ljubezni. Tudi bistvena odločitev v romanu se je morala zgoditi ob reki: skriti Andy sporoči geslo za Eličin pobeg, to so naslovne besede (*ločil bom peno od valov*), in Elica preko Mure zbeži v novo življenje.

Če je roman *Ki jo je meglja prinesla* žanrska zmes fantastičnega, grozljivega in paraboličnega romana, je *Ločil bom peno od valov* zmes zgodovinskega, družinskega in ljubezenskega romana,

v kateri nedvomno prevlada zadnji žanr. Postavljanje ljubezni za osrednje bivanjsko načelo ni samo lastnost Lainščkovih romanov v zadnjem desetletju, ampak tudi stalnica najnovejših sodobnih¹⁰ slovenskih romanov. Ljubezen v tem romanu je pomembna življenjska vrednota, hkrati pa tudi sestavina, ki se stalno preliva v lepoto in dobroto, kar pa je blizu Kranjčevi triadi dobrota-ljubezen-lepota. Bistvena razlika med vsemi štirimi romani je ta, da se razlikujejo na pripovedni ravni. Kranjčeva pravljlična liriziranost prvega in ironizirana realističnost drugega romana pri predstavitvi Prekmurja uporabljata znatno manj tradicionalne pripovedne postopke kot kasnejša Lainščkova romana, katerih vodilo je predvsem linearna zgodbenost. Tudi suspenz oba prekmurska pisatelja gradita drugače: Kranjec izhaja iz več izvorov, natančneje pravljice, ljudskega izročila, esteticizma lirizacije, avtobiografije, preoblikovanja svetopisemske dikcije, medtem ko se Lainščkov suspenz v prvem romanu navezuje na grozljivi, v drugem pa na ljubezenski roman. V Lainščkovih romanih nastopa zaradi prevlade tradicionalnosti več ustaljenih predstav, celo stereotipov, v Kranjčevih romanih pa zaradi modernizacije več novosti, predvsem je razveseljiva kompozicijska dodelanost Kranjčevih romanov, ki jo dokazujeta tudi t. i. odprta konca obeh romanov.

Literatura

- CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain, 1987: *Rječnik simbola*. Zagreb: Nakladni zavod MH.
- KRANJEC, Miško, 1977: *Mladost v močvirju*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Murska Sobota: Pomurska založba.
- KRANJEC, Miško, 1975: *Povest o dobrih ljudeh*. Ljubljana: Prešernova družba, Murska Sobota: Pomurska založba.
- LAINŠČEK, Feri, 1993: *Ki jo je megla prinesla*. Ljubljana: Prešernova družba.
- LAINŠČEK, Feri, 2010: *Ločil bom peno od valov*: roman v treh novelah. Ljubljana: Študentska založba, Mladinska knjiga.
- Sveto pismo Stare in Nove zaveze*, 1997. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije (slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov).
- ZADRAVEC, Franc, 1999: *Slovenska književnost II*. Ljubljana: DZS.
- ZADRAVEC, Franc, 1972: *Spremna beseda. Povest o dobrih ljudeh*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Murska Sobota: Pomurska založba.
- ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2006: *Robovi mreže, robovi jaza: sodobni slovenski roman*. Maribor: Litera.
- ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2017: *Teorija pripovedi*. Maribor: Litera.

---

10 Sodobni slovenski roman bolj kot pojav novih ali reafirmacija starih literarnih smeri določa nova emocionalnost, čustvenost postmodernega subjekta, ki se želi, zdolgočasen in izvotljen, pregristi do svoje notranjosti. Ker mu v konstrukciji (spolne) identitete postane temeljno bivanjsko vprašanje zmožnost ljubezni in vzpostavitev literarne razdalje do nje, se je v najnovejšem slovenskem romanu znatno povečal delež ljubezenske/eroticne tematike in motivike, žanrsko pa prevladuje ljubezenski roman.